

koristil na pesniškem polju. Težišče njegovega delovanja sega torej v znanstvo. A vse neprecenljive zasluge te vrste nas ne morejo zaslepiti za nedostatke njegove muze. In to ocenjamo tukaj. Glavno svojo moč kot pesnik kaže v narodni epiki, rekše v legendah in basnih, izmed katerih so nekatere prav ponarodele, n. pr. »Od nebeške gloriije«, »Ovsenjak«, »Tica-pivka«. Zato se nam zdi, da bi bila »družba sv. Mohorja« veliko bolj poklicana izdati njegove izbrane pesmi ali da bi bila vsaj nekatere prijavila v »Večernicah« ali v »Koledarju« nego »Matica Slovenska«, ki je namenjena o mikanemu občinstvu. Kaj se naposled velika večina Mohorjanov meni, ali in kdaj je bila kaka pesem že priobčena! Filologa se je pokazal Valjavec že s tem, ko mu je bilo v poznejši dobi žal svojih nečistih rim. Saj rime niso nikakšen integrirajoč del poezije ter pospešujejo samo zvonkost in takt. Ko bi vsak končni glasnik v vrsti pesniku deli na tehtnico, kam bi pa prišli? Šestomere je delal Valjavec zelo spretno, a za našo dobo heksametri sploh niso prebavni. Med najboljša njegova pesniška dela se lahko prišteva »Vojska z volkom in psom« (v tej zbirki naslovljeno: »Volk in pes«), ki v marsičem spominja na Homerjevo »Batrachomiomachio«.¹⁾

Tudi »Hrvatska Matica« izdaje včasih pesemske zbirke starejših pisateljev, a ti so vendarle vseskozi leposlovci, dasi niso zmerom korifeje.

A. Medved.

F. V. Krejčič: Kako se razvijao moderni svetovni nazor. Prevedeno iz »Lidove knihovny«. Prag. 1900. Izdavač Šmeral. Radnička knjigotiskara.

Drobna brošurica, pa zlata vredna! V njej razlaga pisatelj z jedrnatimi besedami razvoj človeške misli izza grško-rimske dobe pa do današnjih dni. Zanimiva je ta razvoj, zanimiva je ta pot, po kateri je hodil duh človeški. Tri poglavitne dobe razločujemo na tej poti: Staro, grško-rimsko »pagansko«, srednjevečno krščansko (katoliško) in pa novo. Vsaka teh treh dob je imela svoje posebno naziranje o svetu in o pomenu človeka na tem svetu.

Ideal grškega svetovnega nazora je bil harmonski, krasno razviti individuuum in vseobče blagostanje njegovega naroda; ali ta nazor ni poznal obzirrov na druge ljudi, ni poznal sočutja za potlačence, ni imel ljubezni za celo človeštvo. Njemu je bil človek samo svobodni državljani grški — vse drugo je bilo suženj in barbar. Ti egoistni nazori so se pri Rimljanih, ki niso imeli dovolj čuta za lepoto, še poostrili. Grški svetovni nazor je bil, da se izrazimo kratko, umetniško - estetični. Do takega nazora so se mogli popeti samo nekateri izvoljenci sredi brezpravne mase; ta nazor ni stal na trdni in naravni podlagi.

Krščanstvo je zapisalo na svoj prapor bratovstvo in enakopravnost vseh ljudi; zato je bilo krščanstvo prvi mednarodni svetovni nazor. Da je moglo krščanstvo delovati na napol divje barbare, moralo se je organizovati, in ta organizacija je bila cerkev katoliška s svojim poglavarjem v Rimu. Kakor je stari Rim podjarmil celi tedanji svet pod svojo politično oblast, tako si je verski poglavar rimski podvrigel poлагoma vse narode evropske in tudi nekatere drugih delov sveta pod svojo cerkveno oblast in jim tako odprl nov nazor o svetu — krščanski (katoliški) nazor. Do popolne harmonije se je razvil ta nazor v srednjem veku. Ta nazor je bil čvrst, enoten in lepo zaokrožen in je obsegal

¹⁾ Ona vmetka o »Kračah« in »heksametrčku« bi se pa bila lahko izpustila, ker samo iluzijo močno motita.

Pis.

ter uravnaval vse človeško življenje, javno in privatno. Da je mogla cerkev zavladati na svetu in ukloniti vse in najrazličnejše elemente pod svojo oblast, morala je sklepati razne kompromise s posvetnimi oblastmi. Ti kompromisi seveda niso koristili prvotnemu, evangeljskemu krščanstvu . . . Krščanski nazor je bil diametralno nasproten starogrškemu (paganskemu) svetovnemu nazoru, ker je porušil grško harmonijo (ravnovesje) med duhom in telesom. Krščanski nazor je čez vse mere poudarjal duh (dušo), a zanemarjal, preziral in ponižaval telo (materijo). Poglavitni namen človeka je krščanski nazor prenesel s tega sveta na drugi, nevidni, čeznaravni, posmrtni svet. Ves srednjevečni svetovni nazor se je opiral na verske dogme, zahteval je absolutno poslušnost in pokorščino od vsakogar ter preganjal celo s smrtnimi kaznimi vsakogar, ki se je drznil dvomiti o resničnosti njegovi. Srednji vek ni imel boljših nazorov o vsemiru, nego so jih imeli nekateri genialni grški filozofi. Ptolomajev geocentrični sistem je bil sveta, nedotakljiva resnica. Srednji vek še ne pozna znanosti, ker ne zaupa razumu. Za izomiko preprostega ljudstva se srednji vek ni dosti brigal. Fevdalstvo je bilo ljudstvu sovražno.

Ta srednjevečni svetovni nazor je precej omajala reformacija, ki je težila za tem, da osvobodi razum od slepe vere v avtoriteto in da čuva vest in prepričanje posameznikov. Reformacija je kolikor toliko pospešila svobodo znanstvenega raziskavanja na vseučiliščih evropskih.

Na jugu Evrope pa se je začela v 15. in 16. veku takozvana renesansa, ki ni nič drugega nego preporod grško-paganske umetnosti. Renesansa je bila odpor toplega življenja proti hladni in mrtvi askezi, protest vidnega, realnega sveta proti nevidnemu, nadnaravnemu, revolucija prirode proti fantaziji. In ta boj, ta duševna kriza je porodila ono divno umetnost italijansko, ki jo občudujemo še dandanes in ki je nesmrtna. In najzanimivejše je to, da so bili papeži največji pospeševalci in mecen renesansnih umetnikov . . .

V tesni zvezi s preporodom na umetniškem polju je humanizem, t. j. želja za čisto človečnostjo. Pristaši humanizma so črpali svojo moč iz staroklasičnih (paganskih) pisateljev. Humanizem ni bil direktni nasprotnik cerkve, saj je imel ravno med klerusom vseh stopinj največ gorečih pospeševalcev.

In vendar sta bila oba, renesansa in humanizem, v principu svojem nasprotnika srednjevečnega svetovnega nazora!

Duh človeški teži za spoznavanjem in ne pozna nikakih ozirov.

V osemnajstem stoletju se pojavijo prvi samostalno misleči duhovi — filozofi.

Bacon Verulamski je prvi proglasil za najvažnejše delo človeškega razuma, da proučuje prirodo z opazovanjem njenih zakonov. Prazno je bilo delo sholastikov, pravi Bacon, ki so se samo igrali z besedami. (»Denn eben, wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein«.)

Descartes (Cartesius) je postavil za izhodišče vse znanosti človeški subjekt, čeprav je veroval v Boga in čeprav je v krščanskem zmislu pripoznaval v človeku dualizem (»dušo in telo«).

Spinoza (umrl l. 1670.) je šel dalje. On ne veruje v ta dualizem, ampak je monist skozinskoz. Ves materialni in duševni svet je po nazorih Spinozovih emanacija ene in iste substancije. Besedo »Bog« rabi Spinoza v metaforskem pomenu. Bog mu je vzrok vsega, kar se javlja v vsemiru, v makrokozmu kakor mikrokozmu. Bog je svet, a svet je Bog — uči ta filozof. Vse v prirodi

se vrši po zakonih. Spinoza je prvi poskusil sestaviti poleg krščanskega svetovnega še drugi filozofski neodvisni svetovni nazor.

Oče pozitivizma in empirizma je John Locke (umrl l. 1704.).

Bolj negativnega pomena je delo Voltairjevo, ki ni sestavil nikakega novega svetovnega nazora, ampak se je le rogal zastarelim potom človeškega mišljenja.

Rousseau je pridigal povrnitev k naravi in je vplival bolj na čustvo nego na razum.

Deloma nasledek radikalnih filozofskih misli 18. stoletja je bila velika francoska socialno-politična revolucija, ki se je dvignila proti neutemeljenim privilegijem nekaterih stanov, ki so neusmiljeno in brutalno izkoriščali meščansko, delavsko in kmečko ljudstvo.

Znamenita filozofska osebnost je Kant, ki je v svoji slavni »kritiki čistega razuma« izkušal postaviti meje človeškemu poznanju . . .

Krejčí govori potem še o Hegelu, o romantiki, o darwinizmu, o Spencerju.

Hiperidealista filozofija nekaterih nemških filozofov, ki so hoteli a priori ustvariti neko svetovno naziranje, je premagano stališče. Že imenovani angleški filozof Spencer, ki je praznoval meseca maja svojo 80letnico, je dokazal, da se da trdno svetovno naziranje sestaviti le na podlagi empirije, na podlagi znanosti. Te znanosti so pred vsem prirodne znanosti, ki nam odkrivajo skrivne zakone prirodnih prikazni, potem znanost o življenju (biologija) ter znanost o družbi človeški (sociologija). Čim bolj se poglobljajo te znanosti, tem trdnejše in skladnejše postaja svetovno naziranje.

Toda to novo naziranje o svetu se še ni konsolidiralo, ni še edinstveno, ni še dogotovljeno, kakor je bilo n. pr. srednjevečno krščansko svetovno naziranje. Moderni človek mora srednji vek zavidati za njegovo harmonsko naziranje o svetu. Novo, na znanost oprto naziranje o svetu se šele gradi. Priprave za novo naziranje o svetu so skoro bolj negativne nego pozitivne. Duh modernega človeka se izkuša za sedaj pred vsem osvoboditi zastarelega naziranja, predno more gledati na svet in na samega sebe s svojimi, znanstvenimi očmi. Moderno svetovno naziranje stremi zlasti za tem, da se uredi družba človeška po novih načelih pravičnosti. Socializem je praktična posledica novega svetovnega naziranja.

Nietzsche, ki ga Krejčí v svoji brošuri ne omenja, kakor je moral pač z ozirom na omejeni prostor še marsikaj drugega¹⁾ izpustiti, je v svoji filozofiji nasprotnik socializma. Nietzscheju je posameznik vse, individuum je vse — družba ni nič. Nietzscheanizem in socializem sta potemtakem antipoda. Ker pa je stara resnica, da se morajo skrajnosti dotikati, zato je tudi resnica, da se individuum ne sme povsem izgubiti in žrtvovati v celoti, v družbi; na drugi strani je pa tudi res, da posameznik sam zase ničesar ne opravi brez pomoči družbe. Egoizem in altruizem sta oba potrebna motorja človeškega napredka.

In na koncu konca: Tudi pri sestavljanju novega svetovnega nazora velja Darwinov zakon selekcije (izbora). Kar je dobrega, solidnega, ostane in živi dalje, morebiti v nekoliko izpremenjeni obliki kot del novega naziranja o svetu;

¹⁾ Zanimiv pojav je brez dvoma tudi tolstojizem. Tolstoj, stoječ na podlagi evangelja, hoče socialne principe Kristusovega učenja uvesti v življenje, čeprav ne priznava cerkvene avtoritete.

kar pa je nerealnega, nezdravega, to odpada kakor velo listje jeseni. Velikanski razvoj tehničnih znanosti vpliva na sestav novega naziranja o svetu.

Graditelji novega naziranja o svetu so vsi veliki mislitelji, vsi izvirni duhovi v znanosti, v književnosti in v umetnosti. In kakor je dokazano, da se v prirodi tudi moč ne izgubi, tako mora biti res, da žive velike misli vsch filozofov, vseh ustanovnikov ver in vse ideje drugih misliteljev še danes, da oplojajo te misli še danes duhove k novemu premišljevanju. Tako vidimo, kako mogočno vpliva Kristusova ideja bratovstva in vseobsegajoče ljubezni na sestav socializma. Zlato seme evangelja klije dalje, četudi v nekoliko izpremenjenem zmislu . . .

Krejčijeva brošurica nam podaje in nuce zgodovino človeške misli do današnjih dni, in zato je zanimiva, čeprav ni popolna. Zgodovina pripoveduje le to, kar je za nami. Kako se bo razvijala človeška misel v prihodnosti, to moremo samo slutiti. Po premisah moremo in moramo sklepati samo toliko, da bo človek poslej gledal na svet z znanstvenega stališča. Razum bo človeštvu poslej najzanesljivejša luč v vseh vprašanih bitja. Mislimo pa, da hladni razum ne bo mogel živeti brez toplega srca, brez oživljajočega čuvstva, brez krilate fantazije. In zatorej bosta srce in fantazija še v prihodnje često prehitela razum. Človek se bode vkljub svojemu znanstvenemu razumu tudi v bodoče še hotel povzdigovati v čeznaravne sfere. Toplo srce in živahna fantazija pa bosta s pomočjo brata razuma tudi nadalje ustvarjala neumrjoča dela umetnosti . . .

Zakaj se takšna knjižica, kakršno je spisal Krejčí, ne izda tudi v slovenskem jeziku?

Sophophilos.

Med revijami.

Izvēstija občestva arheologiji, istorii i etnografii pri imperatorskom kazanskom universitetě. Tom. XVI. vyp. 1.—2. — Ruske univerze se odlikujejo mimo univerz, drugih narodov po svojih perijodičnih izvestjih, ki pričajo o neprestanem znanstvenem delovanju vseučiliških profesorjev. Tam daleč na iztoku ob Volgi, na koncu Evrope, pred vrati Azije, sredi pisane zmesi narodnosti in ver goji znanost univerza kazanjska; ona posreduje med evropsko kulturo in azijskimi ledinami, ki so ji rodovitna tla. — Izvestja arheološko-etnografskega oddelka se bavijo pred vsem z uralskimi Baškiri, Tatari, z obvolškimi Turki Čuvaši in Čeremisi in z azijskimi Kirgizi. V prvem zvezku (6 debelih knjig izide na leto) je zanimiva razprava Katanova: »Narodnye sposoby lečeniya u Baškir i kreščenyh Tatar Belebejevskago ujezda Ufimskoj gubernii« (Belebejev je mestece na jugoizhod od Kazanja ob Uralu); leči se po navodilih verozakonskih (islama in krščanstva) pa po izkušnji in praksi, ki se pogosto opirata na vraže. Kristjanski Tatari začno zagovarjati boleznj z besedami: »Vo imja Boga Milostivago Miloserdago«, s katerimi začenjajo vsako delo Musulmani, a končajo zagovor: »Eto ne moi slova, a zavět Ajti i Fatimy«; kdo sta bili Ajta in Fatima, tega ne vedo, in se zato pri njunih imenih križajo — neumljiv spomin na islam. — Hvalebnaja pēsna Dos-Hodži v čest sultana Kenisary Kasymova — toda na čast